

УДК323:316.4(477)

<http://orcid.org/0000-0002-4963-5707>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1402512>

О. О. Безрук

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто вплив мобілізаційного потенціалу політичного класу в контексті проблеми забезпечення модернізаційних процесів в сучасній Україні. Охарактеризовано мобілізаційний потенціал політичного класу, як окремий інструмент реалізації дій, спрямованих на модернізацію. Проаналізовано низку факторів, які негативно позначилися на українському сценарії модернізації в сучасній Україні. Висвітлено політичний, економічний та культурний аспекти модернізаційних процесів. Встановлено, що мобілізаційний потенціал політичного класу є необхідною умовою для досягнення позитивних результатів соціально-політичних змін, особливо в умовах кризової ситуації в сучасній Україні.

Ключові слова: мобілізаційний потенціал, політичний клас, соціально-політичні трансформації, демократизація, модернізація.

А. А. Безрук

МОБИЛИЗАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПОЛИТИЧЕСКОГО КЛАССА КАК ФАКТОР МОДЕРНИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Рассмотрено влияние мобилизационного потенциала политического класса в контексте проблемы обеспечения модернизационных процессов в современной Украине. Охарактеризован мобилизационный потенциал политического класса как отдельный инструмент реализации действий, направленных на модернизацию. Проанализирован ряд факторов, которые негативно сказались на украинском сценарии модернизации в современной Украине. Освещены политический, экономический и культурный аспекты модернизационных процессов. Установлено, что мобилизационный потенциал политического класса является необходимым условием для достижения положительных результатов социально-политических изменений, особенно в условиях кризисной ситуации в современной Украине.

Ключевые слова: мобилизационный потенциал, политический класс, социально-политические трансформации, демократизация, модернизация.

A. Bezruk

MOBILIZATIONAL POTENTIAL OF THE POLITICAL CLASS AS A FACTOR OF MODERNIZATION IN UKRAINE

The influence of the mobilization potential of the political class in the context of the problem of providing modernization processes in modern Ukraine is considered. The mobilization potential of the political class as a separate tool for implementing actions aimed at modernization is described. A number of factors have been analyzed that negatively affected the Ukrainian scenario of modernization in modern Ukraine, such as: confrontation between

political groups due to lack of political culture of consensus; fusion of political and financial interests of groups of influence; the weakness of democratic institutions, etc.

It is alleged that the fundamental thesis of the possibility of transferring Western formulations of the transition to democracy into Ukrainian realities was a significant mistake of the political class; confidence in the universal nature of these methods. The political, economic and cultural aspects of modernization processes are highlighted. The difficulties that weaken modernization processes in the country are found: in the economic, political and cultural spheres. It is pointed out that the hybrid conflict, the loss of territories, the spread of corruption in power structures and the country as a whole have a negative effect on the tendencies of civil society formation.

Markers that characterize the general state of relations between the political class and society, their features in the context of modernization issues are considered. It is established that the mobilization potential of the political class is a prerequisite for achieving effective and positive results of socio-political changes, especially in the context of the crisis situation in modern Ukraine.

Key words: mobilization potential, political class, socio-political transformations, democratization, modernization.

Постановка проблеми. Модернізація політичної та соціокультурної систем в Україні продовжує залишатися нагальною проблемою, а в сучасних умовах вона перетворюється вже на виклик. Дійсно, дискусії щодо цього процесу в політичних і наукових колах, проголошення курсу на «перезавантаження системи», здебільшого не мають практичного позитивного результату. Важливим чинником забезпечення модернізаційних процесів стає мобілізаційний потенціал політичного класу, оскільки правлячі групи виступають «мозковим центром» механізму реальної модернізації. Дисфункції цього «центру» суттєво знижують здатність держави до виживання в сучасних зовнішньополітичних та внутрішньополітичних реаліях. В умовах перманентних викликів модернізація мала б призвести до зростання динаміки політичної системи; формуванню потенціалу оперативної реакції на трансформації політичних реалій; створенню ефективного, з точки зору управління державою, правлячого класу; подоланню критичного ступеню відчуження громадян від політичної влади; забезпечення реальної участі народу в політичному житті; підвищення впливу інформації; постійному вдосконаленню цінностей та норм у системі політичної культури.

Аналіз актуальних досліджень. Наукові дослідження мобілізаційного потенціалу представлені в обмеженому обсязі. Деякі аспекти розглянуто в

роботах К. Рутеса, Г. Девіса, Р. Маквея, Х. Ін Хуей, О. Яницького, В. Перевезія, О. Гріненка, М. Денєжкіна, О. Кутового, Н. Махначової та ін..

Проблематику модернізації в Україні досліджено в працях Т. Кузьо, О. Романюка, І. Денисенко, А. Окари, Г. Куц, А. Колодій, С. Дацюка, М. Требіна, І. Поліщука та ін.

Метою статті є виявлення особливостей протікання модернізаційних процесів в Україні з урахуванням чиннику мобілізаційного потенціалу політичного класу.

Виклад основного матеріалу. Початкові стадії модернізації залежать від наявності консолідованої політичної еліти, яка усвідомлює необхідність трансформації. Український варіант модернізації, в цьому аспекті, за період незалежності, було ускладнено через низку факторів. Серед них можна виділити наступні:

- відсутність чіткого плану переходу до ринку в перші роки незалежності;
- контрпродуктивне протистояння між політичними групами внаслідок відсутності політичної культури консенсусу;
- зрощення політичних та фінансових інтересів груп впливу;
- слабкість демократичних інституцій (характерно і для сучасного періоду);
- пауперизація значної частини населення;
- деструкція соціокультурного коду середніх прошарків суспільства;
- зовнішній геополітичний тиск та зміна світового ладу.

Суттєвою «методологічною» помилкою, яка вплинула на суперечливі результати модернізації, стала вихідна теза про можливість перенесення західних рецептур переходу до демократії на українські реалії; упевненість в універсальному характері цих методів. Як показав політичний досвід багатьох країн, що обрали шлях впровадження рекомендацій щодо транзиту, модернізації політичної та економічної сфер, результати цього впровадження

призвели до неоднозначних наслідків та нерівномірного економічного розвитку.

Мобілізаційний потенціал політичного класу можна охарактеризувати як здатність правлячих груп ефективно акумулювати та реалізовувати ресурси влади на певних напрямках в умовах нестійкого розвитку або трансформації. Оскільки модернізація передбачає зміну status quo, це збільшує імовірність виникнення непередбачуваних подій, – «нештатних ситуацій», – які можуть негативно вплинути на стан економічного, політичного, соціального становища.

Важливою запорукою модернізаційного процесу виступає фінансово-економічний потенціал держави, адже демократична політична система потребує значних витрат на своє утримання. Українська проблема в цій сфері також залишається актуальною. Ще у 2009 р. ліберальний економіст Є. Гайдар, аналізуючи взаємозв'язок між стабільністю політичної системи та ринковою економікою, вказував, що «м'який» перехід до вільного ринку потребує міцних демократичних політичних інститутів, яких на пострадянському просторі фактично не було [3].

Отже, відкритим залишається питання про первинність: модернізація економіки чи політичної системи.

Економічний аспект модернізації в Україні ускладнюється наступними моментами:

- перерозподіл доходів на користь вищого класу, за рахунок середнього;
- мінімізація податків з надприбутків за рахунок виведення капіталу з країни;
- посилена деіндустріалізація, як результат демонтажу низки промислових підприємств;
- зростаюча залежність національної фінансової системи від зовнішніх запозичень;
- інфляція національної валюти (у т.ч. внаслідок популістських політичних рішень);

- трансформація держави у значущого учасника ринкових відносин, що діє у власних інтересах без врахування інтересів суспільства;
- неокорпоративізм плюс збільшення впливу транснаціональних корпорацій, що діють повсюди та не несуть серйозної юридичної відповідальності;
- видавлювання малого та середнього бізнесу на периферійні ділянки ринку;
- перетворення всіх значущих матеріальних і нематеріальних цінностей на об'єкт купівлі-продажу, тобто товар;
- домінування фінансового капіталу;
- дерегуляція фінансових активів.

Окрім того, економічну ситуацію погіршує трудова міграція працеспроможного населення за кордон на тлі збільшення чисельності населення пенсійного віку [5].

Такі складнощі знову актуалізують питання щодо спроможності правлячої еліти впроваджувати релевантні заходи для подолання зазначених проблем. Тим не менш, модернізація політичної системи не може відбутися без участі громадянського суспільства, формування якого в Україні також супроводжується суперечливими моментами. Можна виділити декілька маркерів, які характеризують загальний стан стосунків між політичним класом та суспільством, їхні особливості у контексті питань модернізації:

1. Дистанція між владою та суспільством. Між правлячою верхівкою України та суспільством поглиблюється прірва, яка зумовлюється соціальними, політичними, релігійними, економічними негараздами всередині країни.

2. Проблема національної ідеї та розбудови нації. Протягом незалежності український народ не вдалося консолідувати в єдину українську націю з уніфікованою системою цінностей, що зумовлено соціокультурними особливостями регіонів України, різницею політичних культур, електоральних уподобань тощо.

3. Структура правлячого класу та конфігурація політичних гравців. На сьогодні правлячий клас в Україні являє собою сукупність кланів та груп, об'єднаних на основі родинних та фінансово-економічних зв'язків, зведених у єдину владну вертикаль. Це призводить до концентрованого зосередження влади, посилення контролю над перерозподілом стратегічних ресурсів (фінансових, промислових, земельних та інших форм активів) й зростанню рівня корупції.

4. Кадрова ротація правлячого класу після подій Євромайдану фактично не призвела до ефективних результатів стосовно модернізації.

5. Самоізоляція правлячого класу, нехтування демократичними нормами може врешті решт знову призвести до соціальної напруги, але поки що можна констатувати наявність фрустрації серед значної частини населення та поширення песимістичних настроїв щодо майбутнього розвитку подій.

6. Зовнішні чинники. Міжнародне становище погіршується внаслідок чергової хвилі світової економічної кризи. Поширення військових конфліктів та конфліктів на релігійному і національному ґрунті, економічні та екологічні колізії, політика подвійних стандартів, зникнення держав та поява інших за останні часи та багато іншого, дають змогу стверджувати, що формується новий світовий порядок, який буде характеризуватися боротьбою за ресурси життєзабезпечення в умовах збільшення кількості населення.

Така ситуація, з одного боку, гальмує модернізаційні процеси чи взагалі зводить їх нанівець; з іншої сторони – модернізація систем стає вкрай необхідною.

Крім того, важливості набуває консолідація українського суспільства та влади, оскільки теперішній стан недовіри ставить під загрозу суверенітет української держави.

Український дослідник С. Дацюк, аналізуючи типові характеристики національної правлячої еліти, які є відповідними і для нинішньої влади, вказує, що «всі зусилля сьогоднішнього правлячого класу насправді

спрямовані на демотивацію населення країни. Ось як відбувається ця демотивація.

По-перше, відбувається некритичне освоєння споживацьких мотивацій правлячим класом та нав'язується надмірне стимулювання цих мотивацій для решти громадян країни.

По-друге, правлячий клас підтримує популістичну демократію, яка забезпечує прихід до влади лише некомпетентних і з примітивними мотиваціями представників правлячого класу.

По-третє, вибір правлячим класом структури економічної мотивації відбувається на користь небагатьох олігархів, а не на користь середнього класу, що складає основу соціальної енергії будь-якої розвинутої країни.

По-четверте, демонстрація низької моралі та культури правлячим класом нищить віру в справедливість, нищить культурну ідентичність» [4].

Зазначений дослідником четвертий пункт вказує на складнощі модернізації соціокультурної системи в Україні. Вони полягають у тому, якщо сформулювати їх стисло, що постає необхідність створення нового культурного контуру з метою сприяння соціального функціонування суспільства як системи. Такий контур зможе забезпечити і підтримати функціонування відповідними нормативами соціальних практик і культурних порядків. Впровадження подібної програми соціокультурної модернізації потребує більш-менш конкретно визначити два важливих стратегічних напрями: тип культурного середовища, яке необхідно створити і мобілізація ресурсів, що можуть сприяти вирішенню цього завдання в найближчій перспективі

Реалізація першої стратегії лежить в сфері загальної національно-державної ідеології, яка домінує в країні, яка претендує на модернізацію. Цю проблему озвучив другий Президент України Л. Кучма. Будучи ще на посаді Прем'єр-міністра, він у 1992 р., звертаючись до народних депутатів України, заявив: «Скажіть, що треба будувати, і я побудую» [цит. за 6].

Політична влада і еліта повинні визначитися: на які обмеження історичної культурної традиції вони готові піти заради прискорення соціального і економічного розвитку; як рішуче вони готові долати консервативно-патерналістські очікування, властиві залежним від державного патронажу соціальним аутсайдерам (поки ще складовим електоральна більшість); який ступінь свободи політичного, соціального і культурного самовираження людей влада готова допустити і т. п. [1].

На різних етапах перетворень соціокультурні зміни тягнуть за собою загострення проблем, пов'язаних з невідповідністю життєвого рівня населення і суспільної моралі ідеям зміни соціально-економічного і культурно-історичного типу розвитку.

Відомо, що реалізація модернізаційних стратегій за допомогою таких механізмів, як інтеграція в світову систему господарювання, розвиток економічної та науково-технічної системи, інформаційно-комунікативних технологій, впровадження нових освітніх практик, тощо породжує серйозні соціально-культурні трансформації. На різних етапах перетворень соціокультурні зміни тягнуть за собою загострення проблем, пов'язаних з невідповідністю життєвого рівня населення і суспільної моралі ідеям зміни соціально-економічного і культурно-історичного типу розвитку.

Реалізація другої стратегії лежить в сфері культурної політики. Ця політика концептуально оформлена і обґрунтована, базується на певних ціннісно-сміслових підставах, відповідає певним цілям і має пріоритети, що відповідають типу держави.

Інструментами культурної політики вирішуються завдання в двох проблемних областях:

- «стимулювання зростання культури населення як сфери свідомості, регулюючої конструктивне соціальну поведінку людей;
- розвиток культури як спеціальної галузі діяльності з виробництва символічної продукції, що має ідеологічну значимість, і охороні символічної продукції минулих епох» [1].

Виходячи з цього, цілі культурної політики можуть бути визначені як:

- «забезпечення актуальних соціокультурних інтересів і запитів суспільства;
- реалізація державних інтересів в соціокультурній сфері;
- регулювання соціальної поведінки людей засобами культури;
- розвиток ідеології колективного існування в соціально конструктивному напрямку» [1].

Суттєвим аспектом соціокультурної модернізації виступає національна ідея. Вона структурно має містити наступні складові: усвідомлення сенсів та інтересів функціонування держави на конкретному етапі; формування ідеальної моделі існування країни; розуміння перспектив і змісту соціально-політичного та соціокультурного розвитку, яке б однаково підтримувалося і з боку правлячої еліти, і з боку громадянського суспільства в цілому. Особливість дослідження ціннісних передумов формування такої національної ідеї для України полягає в тому, що «вона має бути одночасно наближеною (адаптованою) до ціннісної системи демократичних країн і до ціннісної самоідентифікації громадян як Заходу, так і Сходу та Півдня нашої країни. Лише такі спільні світоглядно-ідеологічні цінності здатні забезпечити реалізацію євроінтеграційного вектора державотворення в Україні» [7].

Українська влада за 26 років незалежності не створила конкретного проекту та побудови держави націєтворення, обмежившись деклараціями щодо курсу на демократизацію та проголошенням ліберальних свобод. Відсутність цього проекту призвела до розмивання ідентичності українських громадян з державою. Це одна з причин яка призвела до кризової ситуації по лінії Схід-Захід в період подій Євромайдану та активної фази російської агресії, що послабило ступінь керованості та суверенітет держави.

Наявність гібридного конфлікту, втрата територій, поширення масштабів корупції у владних структурах та в цілому по країні негативно впливають на тенденції формування громадянського суспільства, перші паростки якого виявили себе у вигляді волонтерського та добровольчого

руху. Млява політика влади щодо боротьби із зазначеними негараздами сприяє розповсюдженню контрпродуктивних настроїв українського населення, розмиваючи ціннісні орієнтації та залишки соціокультурного коду, який ментально мобілізував та об'єднав громадян у період подій 2013-2014 рр.

Отже, необхідність модернізації політичної та соціокультурної систем української держави зумовлюється екзистенційними викликами, які постали перед нею на теперішньому етапі розвитку. Складність реалізації цього процесу пов'язана з воєнною та економічною ситуацією, проте цей фактор може вплинути і позитивно, з точки зору мобілізації ресурсів на модернізацію. Очевидним є той факт, що рушійною силою, агентом модернізації має стати політичний правлячий клас. Але необхідно враховувати наступні моменти, які характеризують загальну політичну ситуацію в країні:

– інерційність кризових процесів, суперечність формування ринкових відносин і слабкістю фінансової системи, труднощами створення децентралізованої управлінської інфраструктури і досягнення економічної самостійності регіонів;

– наростання протиборства політичних сил, непомірною зарозумілістю певних партій, рухів і їхніх лідерів, що незмінно намагаються подати свої амбіції як вираз «волі та інтересів народу»;

– складністю відносин президентських, урядових структур і представницьких органів влади, падінням їхнього рейтингу, поступовим зниженням довіри до них з боку громадян, а відтак наростанням напруженості і небезпеки переходу до диктатури;

– правовий нігілізм, зростання злочинності, зрощення владних структур з кримінальними угрупованнями. Звідси страх перед анархією і безвладдям;

– певний ступінь дезінтеграції держави внаслідок впливу сепаратизму, розмитість відчуття елементарного соціального порядку;

– «ціннісно-етичний і культурний вакуум, що сприяє поширенню релігійно-культових ідеалів, містики, етнонаціонального егоїзму. І це притому, що в процесі демократичного оновлення особливу, а багато в чому і провідну роль покликані відіграти художньо-культурна, духовна, наукова еліти» [2, с. 30];

– «песимізм соціальних очікувань, розчарування народу щодо результатів реформ, втратою значною частиною населення віри в можливість виходу з кризи без цілісного і переконливого плану реформування країни» [2, с. 30–31].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Слід зазначити, що від результатів процесів модернізації політичної та соціокультурної систем залежатиме сценарій інтеграції України до європейського простору. Певний рівень скепсису щодо імовірності держави стати повноправним членом європейської політичної спільноти притаманний значній частині українського суспільства, але геополітичний вектор розвитку вже задекларовано. Втім, політичний клас, що є очевидним, має керуватися лише національними інтересами України, виходячи з позицій прагматизму і враховуючи соціокультурні відмінності українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астафьева О. Н. Социокультурная модернизация: формирование новой культурной среды [Електронний ресурс] / О. Н. Астафьева, А. Я. Флиер. – Режим доступу: http://www.crjournal.ru/rus/journals/182.html&j_id=13.
2. Афонін Е. А. Проблеми становлення політико-управлінської еліти в перехідних суспільствах (деякі підсумки 2007 року) / Е. А. Афонін // Сучасна політика. Політики і політологи про неї. – К. : ІПіЕНД, 2008. – Вип. 12. – С. 25–33.
3. Гайдар Е. Т. Власть и собственность: Смуты и институты. Государство и эволюция / Е. Т. Гайдар. – СПб.: Норма, 2009. – 336 с.
4. Дацюк С. Українські перспективи [Електронний ресурс] / С. Дацюк. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/29/4986492/>.
5. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014–2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) // Free Voice Information Analysis Center. 31.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>.

6. Поліщук Ю. Соціокультурні трансформації в сучасній Україні як об'єкт дослідження вітчизняних науковців [Електронний ресурс] / Ю. Поліщук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_82/polishchuk_sotsiokulturni.pdf
7. Чупрій Л. Національна ідея як чинник консолідації української політичної нації / Л. Чупрій // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2012. – Вип. 2 (52). – С. 230–244.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2018